

פרדוקס הפוליטיקה היהודית

מדוע סוד כוחו של העם היהודי הוא גם חולשתו הגדולה ביותר?

קרן תקווה
TIKVAH

רות וייס

פרדוקס הפוליטיקה היהודית

מדוע סוד כוחו של העם היהודי
הוא גם חולשתו הגדולה ביותר?

מאנגלית: צור ארליך

קרן תקווה
TIKVAH

Ruth R. Wisse
Jews and Power

Nextbook / Schocken, 2007

© כל הזכויות שמורות לרות וייס, 2007
כל הזכויות בעברית שמורות לרות וייס, 2018

טובי הוצאה לאור

ת"ד 4044 ירושלים 9104001

טל': 02-6330530 פקס: 02-6330534

www.tobypress.com

עורכת ראשית: גילה פיין

עורכת משנה: תמי מגר

עריכה: דנה רייך

הגהה: אפרת גרוס

עימוד: עדי רובין

עיצוב העטיפה: אליהו משגב

תמונת העטיפה: מעוז ויסטוך

תמונת המחברת: דייוויד ג'ייקובס

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לאחסן במאגר מידע, לשדר או לקלוט בכל דרך או בכל אמצעי אלקטרוני, אופטי, מכני, או אחר כל חלק שהוא מן החומר שבספר זה. שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט אלא ברשות מפורשת בכתב מהמוציא לאור.

מסת"ב 978-965-526-233-9 ISBN

נדפס בישראל 2018 Printed in Israel

תוכן העניינים

vii	עם המהדורה העברית
xv	פתח דבר

חלק ראשון

3	פרק א	הניסוי הגדול
11	פרק ב	בגלות
19	פרק ג	פשר לאסון
25	פרק ד	גלות והסתגלות
33	פרק ה	הקהילה היהודית "הדמוקרטית"
41	פרק ו	הפוליטיקה של הלשון
55	פרק ז	"מדיניות החוץ" היהודית
63	פרק ח	המטרה שאינה מאכזבת
69	פרק ט	בנחיתות פוליטית
77	פרק י	בוגדים, מוסרים, נפגעי גלות

חלק שני

- פרק יא השלכותיה הבלתי צפויות של האמנציפציה..... 85
- פרק יב עלילת דמשק..... 89
- פרק יג עליית האנטישמיות..... 95

חלק שלישי

- פרק יד שיבת ציון..... 109
- פרק טו הציונות הליברלית לגוניה..... 115
- פרק טז מאלטנוילנד לתל אביב..... 127
- פרק יז הרכיב החסר בציונות..... 133
- פרק יח הטרגדיה של האנטי-ציונות..... 147
- פרק יט חידושיה של האנטי-ציונות..... 153
- פרק כ השפעת האנטי-ציונות על היהודים..... 159
- פרק כא השפעת האנטי-ציונות על הערבים..... 171
- פרק כב יצירת "יהודים חלופיים"..... 175
- פרק כג החלום הנשנה על רשיד ביי..... 181
-
- סוף דבר..... 187
- מפתח..... 201
- אודות המחברת..... 209

עם המהדורה העברית

קוראים ישראלים, חלמתי להגיע אליכם. כידוע, כותבי עברית רבים מביטים בעיניים כלות ביתרונות שהכותב באנגלית נהנה מהם, כגון הנגישות לקהל קוראים עצום ותשומת הלב הביקורתית מצד גויים ויהודים כאחד. בכותבי את הספר הזה, על יחסי הגומלין בין היהודים לבין שאר העולם, נהינתי בהחלט מן היתרונות הללו. אבל האמת היא שהשיחה שקיוותי לחולל היא שיחה עברית, אף על פי שבשיחה שכזו אני נמצאת בעמדת נחיתות. אני נשמעת בלתי אינטליגנטית בעליל במאמציי להיזכר תוך כדי דיבור אם שם עצם מסוים הוא זכר או נקבה. לא למדתי דקדוק עברי; רכשתי את העברית שלי בעיקר במחנה קיץ ובקריאה עם מילון עברי-אנגלי. המילה "קרסול" כרוכה אצלי בעקבה עם העמוד הראשון ב"מיכאל שלי", כשחנה גונן מספרת איך החליקה במדרגות וכאב לה ה-מה? לכם יש בוודאי חוויות דומות מלימוד האנגלית. ובכל זאת רציתי בכל מאודי לשוחח אתכם בעברית, מפני שמכל הקוראים הפוטנציאליים של הספר הזה אתם היחידים שתבינו היטב את הבעיה שבחרתי לטפל בה.

ספר זה מתעמת עם הפרדוקס של הפוליטיקה היהודית: איך קרה שעם המצטיין בדרך כלל בחוסן ובכושר הסתגלות, עם מצליחן בסך הכול, צבר רקורד פוליטי הרסני? איך קרה שהיהודים, שהקימו מחדש את ביתם הלאומי, מתמודדים בו עם איבה קיצונית לא פחות מזו שהייתה מנת חלקם בגולה, כשהיו מפוזרים ומפורדים בין העמים? כיצד ייתכן שהמערכת השלטונית שלנו היא בו בזמן הטובה מכולן והגרועה מכולן, החכמה ביותר וגם המטופשת ביותר, החזקה ביותר בהיבטים מסוימים והפגיעה מכולן בהיבטים אחרים? הפרדוקס הזה נותר בעיקרו בלתי פתור. ההוגים הפוליטיים לא הצליחו ליישב את המקרה היהודי עם פרשנותם להיסטוריה המדינית. רבים סברו שהיהודים התקיימו "מחוץ" לפוליטיקה. אך האמת היא שאי אפשר להבין את הפוליטיקה הבינלאומית בלי להביא בחשבון את נוכחותם חסרת הפרופורציה של היהודים בחיים הפוליטיים של עמים אחרים, מצד אחד, ואת האנומליות הפוליטיות של מדינת היהודים בימינו מצד אחר. ספר זה מנסה למלא את החסר. בחלק הראשון אנסה להסביר כיצד ייתכן שהעם היהודי מאריך ימים שבעתיים מאומות חזקות ממנו. חלק מההסבר טמון, לדעתי, ביחסם של היהודים לכוח המדיני והצבאי. סכסוך בינלאומי מוגדר בדרך כלל כעימות בין צדדים שתוצאתו נקבעת בשדה הקרב; צד אחד מנצח, האחר מפסיד, ולפעמים גם יכולה להיות שביית נשק. התפיסה היהודית של האל כמלך מלכי המלכים וכ"ה צבאות" ממירה מודל דו־קוטבי זה במודל משולש, שבו אלוהים הוא הבורר הסופי במאבקים המדיניים. אם, ורק אם, היהודים ראויים בעיני ריבון העולם, הוא נותן להם את הכוח לגבור על אויביהם. הצד השני של מטבע זה הוא שאם היהודים ניגפים בפני אויביהם אין פירוש הדבר שהאויב ניצח, אלא שהיהודים לא מילאו את חובם כלפי צור משגבם.

משמעותו של חישוב פוליטי זה היא שהיהודים לא ייכחדו מהעולם כל עוד יאמינו שיום אחד יצליחו לרצות את האל והוא יגאל אותם. ערכות אלוהית זו אפשרה ליהודים שלא לראות תבוסה צבאית כגזר דין מוות לקיומם על במת ההיסטוריה.

מודל פוליטי זה עיצב עם מצפוני ואחראי: קיום מצוות התורה תבע מהיהודים מאמץ רב. הוא גם אפשר ליהודים לחיות בתפוצות בקהילות נטולות אמצעי הגנה עצמאיים בהנהגה רכנית מבוזרת. "אומת הסטארט-אפ", ישראל של היום, היא ממשיכתה של אומה שיצרה לשונות ונתיבי מסחר חדשים, ופרצה דרכים במדע ובתרבות, והתברכה מכך שהייתה ברכה לאחרים. אלא שמציאות זו, של קהילות המחזיקות בנכסים מוחשיים אך לא באמצעי ההגנה הנחוצים לשמירה עליהם, קרצה לאוכלוסייה הסובבת, שקיוותה להפיק רווח מגירוש היהודים, מנישולם ואף מחיסולם הישיר. יחסי הכוחות בין היהודים לשונאיהם התרחקו עוד ועוד מן הסימטריה, ככל שהיהודים הוסיפו לחיות כמיעוט שעל פי תפיסתו אלוהים מכוון את חייו. כל חורבן יהודי שנוסף על קודמיו העמיק את שכנועם של הגויים שהתוקפנות כלפי היהודים משתלמת כלכלית ואין לה תג מחיר פוליטי. ספר זה מתחקה אחר התהליך ההיסטורי שהפך את היהודים ליעד תוקפנות בטוח, ואף, בעידן המודרני, לשעיר לעזאזל אידיאולוגי.

כמובן, חלוצי הציונות המדינית העלו שאלות דומות בדבר היחס בין היהודים לכוח. מסקנתם הייתה שבעידן עליית מדינות הלאום, צו השעה ליהודים הוא לתבוע ריבונות מדינית בארץ מולדתם. ניתוח זה היה נכון, אך לא ניבא כי גם בהיותו ריבון בארצו יישאר עם ישראל בגדר אנומליה פוליטית. תוצאתה המרשימה, אך הבלתי מספקת, של האבחנה הפוליטית-הציונית העמידה בפניי אתגר

מחקרי גדול במיוחד. נדרשתי להבין מדוע נמשכה החריגות אצל היהודים גם לאחר שהשיגו את מה שציפו כי יביא אותם לנורמליות פוליטית. אין זו אשמתם של מנהיגי הציונות שלא יכלו לחזות את החיוניות המתמשכת של הפוליטיקה האנטי־יהודית, אך הדבר מותיר אותנו עם משימה בלתי גמורה. עלינו להפריד בין המשתנים בניתוח הציוני ולראות אילו מהם היו יעילים ואילו מהם עוד צריכים לעמוד במבחן המציאות.

בעיניי, למהדורה עברית זו אתגר כפול: לתרגם לעברית ישראלית ספר על היהודים שנכתב באנגלית אמריקנית - ולכתוב לישראלים על נושא שהם מכירים מבפנים ואילו המחברת מכירה מבחוץ בלבד. לו נשאתי כמוכם במלוא הנטל של החיים בישראל והשמירה על ביטחונה, ומישהו מחו"ל היה מנסה להסביר לי נטל זה מהו, גם אני הייתי מעקמת את אפי. עמוס עוז אמר פעם שישראל היא כיום הבמה שההיסטוריה היהודית מתחוללת עליה, ויהודי התפוצות הם הקהל. הדימוי הזה נכון בעיניי מבחינת המקום המכריע שהוא מועיד לישראל בחייהם של היהודים מסביב לעולם. אבל עמידה על הבמה, כשאור הזרקורים מכוון אל עיניך, אולי אינה מספקת את זווית הראייה האידיאלית לשם הערכת הביצוע. היות שהנושא שלי הוא גורלם של היהודים בפוליטיקה העולמית, יש מקום להתבונן בו גם מן היציע. איני באה חלילה כמו הפוליטיקאים האמריקנים או הארגונים הבלתי ממשלתיים האירופיים לומר לכם למי להצביע בבחירות, איך להתייחס לפלסטינים ואיך לנהל את הפוליטיקה שלכם. כתבתי את הספר לא לצורכיכם אלא לצרכיי: לנסות לענות על שאלות שהטרירו אותי מאוד, ושאיש לא ענה עליהן לשביעות רצוני. באומרי במבוא לספר שכל חיי כתבתי את הספר הזה, אינני מגזימה: מדי שנה

בליל הסדר אנחנו שרים "בכל דור ודור עומדים עלינו לכלותנו" אך אף פעם לא התנדב איש להסביר מדוע. המחצית השנייה של משפט זה, "והקדוש ברוך הוא מצילנו מידם", הטרידה אותי פחות מהראשונה; העובדה שלא תמיד הציל אותנו הקדוש ברוך הוא מידם של העומדים עלינו לכלותנו לא הייתה הבעיה האמתית שלי, מפני שלא לי לדעת את דרכי האל. אך מדוע קמים בכל דור בני אדם המתאווים להשמידנו - את זאת, ידעתי, אני נדרשת להבין, כי לכל עניין אנושי יש הסבר. ויום אחד החלטתי שאיני רוצה לשוב ולדקלם את המילים הללו בלי לדעת איך זה קרה ולמה.

ספר זה מעלה את הטענה המתבקשת מאליה, שמה שנקרא "השאלה היהודית" הוא בעצם שאלה על האנשים ששנאתם ליהודים היא העיקרון הפוליטי המארגן שלהם, ושתוקפנות זו, יבעירנה מה שיבעירנה, מאיימת עתה לא על היהודים לברם אלא על העולם כולו. גם בפוליטיקה יש איזה זן של אפקט הפרפר, המקנה לתופעה מקומית, זניחה לכאורה, השפעה במעגלים מתרחבים כאדוות. האנטישמיות היא הפרפר שמשק כנפיו מחולל סופת הרס המונית. בעיניי, אין זה קשה כל כך להבין את האַסימטריה הפוליטית שבין היהודים לבין העומדים עליהם לכלותם; אך אלה היראים מפני משא המציאות מתקשים להישיר אליה מבט. לא אליהם מכוון ספרי, אלא אל אופטימיסטים כמוני המעדיפים את המציאות, מרכדכת ככל שתהיה, על פני הבורות ועל פני ההונאה העצמית.

ומילה אחרונה, אולי ארכוש את אמונכם כשאנופף בהכשרה הפורמלית שעברתי כדי לטפל בנושא המדובר. לשם כך, הנה אנקדוטה. לפני כמה שנים צלצל אליי ידיד ועמית ישראלי, שהיה לי ויכוח ארוך יומין איתו על הסכמי אוסלו. "את צדקת ואני טעיתי", הוא אמר. ומיד

תהה: איך קרה שהיטבתי ממנו, החי בישראל ועוסק בחקר הפוליטיקה שלה, להבין את מצבה הפוליטי של ישראל? "זה מפני שאני מכירה את ספרות היידיש", שלפתי מיניה וביה, ורק אחר כך הבנתי את תשובתי זו. ההתמחות הרלבנטית ביותר שלי לכתיבה על הנושא היא מחקריי על ספרות יידיש במאתיים השנים האחרונות, בהקשרה האירופי ועל רקע המודרניזציה של העם היהודי. תהליך זה האחרון חולל שיח שהוא מן התוססים והחכמים שהתרבות היהודית הניבה אי פעם - שיח שבו מוחות שחודדו בישיבה והוספגו בסוגיות תלמוד מתפזרים לאלף כיוונים, מהקומוניזם המהפכני עד לתנועת המוסר או לפרישות הדתית נוסח ברסלב. הרעיונות החדשים שבעבעה היידיש רבים אפילו מחברות ההזנק בישראל של ימינו. היות שהתסיסה הזו הפיקה תפיסות פוליטיות אומללות, לצד אלו המעולות, אני מרגישה לפעמים שתחום המחקר האמתי שלי הוא תולדות הטעויות היהודיות. הידיעה מה השתבש בעבר היא ההכשרה החשובה ביותר שלי לכתיבה ספר על היהודים והכוח.

הקיצור - כפי שאומרות הדמויות של שלום עליכם כשהן שמות לב שהן מבלבלות את המוח - נראה לי שמה שכתבתי יספיק לכם כדי להחליט אם להמשיך לקרוא. הרשו לי רק להוסיף, שלדעתי, דורנו הוא הדור בר המזל ביותר בתולדות עם ישראל. בתנ"ך מופיעים כמה וכמה נסים המיוחסים לכוח עליון מפני שאי אפשר להסבירם על פי חוקי הטבע וידיעות המדע. גדול מכל הנסים הללו הוא בעיניי חידוש הריבונות היהודית בארץ ישראל, באותו עשור שמיליוני יהודים הובלו למוות באירופה. יסודותיה של מדינת ישראל הונחו בידי אותו עם שנפל קרבן לנאציזם, ואף כי יד הנאציזם גברה הציונות נותרה אחריו וקוממה רבים מניצוליו. בעידן המודרני מצליחים היהודים לחולל נסים אנושיים.

עם המהדורה העברית

ההיסטוריה הפוליטית של היהודים איננה סאגה של עם חסר אונים או חובק ידיים, אלא של ניסוי פוליטי ייחודי הראוי שיכירוהו ויבינוהו. את זאת מבקש ספרי לעשות.

תודות

הורתו של הספר בהרצאה בהגות מדינית יהודית לזכר זלמן ברנסטין, שנשאתי בירושלים ב־20 בינואר 2000. אני אסירת תודה לָמָם ברנסטין ולארתור פריד המוסיפים להנחיל את מורשתו של זלמן באמצעות קרן קשת, שמיימנה את הופעת ספר זה כחלק מסדרת נקסטבוק שהיא מוציאה לאור. אני מקווה שספר זה היה מניח את דעתו של המייסד.

לצד אלה שהודיתי להם מקרב לבי במהדורה האנגלית של ספר זה, ובראשם עורך נקסטבוק ג'ונתן רוזן, אני מבקשת להודות כאן גם למתרגם לעברית צור ארליך ולעורכת הוצאת טובי גילה פיין שיצרו נוסח המבהיר את קודמו הלועזי ואף משפרו, ולמו"ל מתיו מילר. כמו כן, ברצוני להודות לעורכת המשנה תמי מגר, ולעורכת אפרת גרוס. שנים חיפשתי והנה מצאתי את הצוות הטוב ביותר שיכולתי לאחל לעצמי.

המהדורה העברית לא הייתה באה לעולם בלי תמיכתם של רוג'ר הרטוג וקרן תקווה שבראשותו, שאני משמשת בה כיום עמיתה בכירה. כקרן קשת גם קרן תקווה היא מורשתו של זלמן ברנסטין, ומעשי ידיה ממלאים את לבי בתקווה - כשמה.

הספר מוקדש לניל קוזורוי, עורכי וחברי הוותיק. למילים העוברות דרך אצבעותיו יש משקל מיוחד.

רות וייס

אלול התשע"ז

פתח דבר

בוורשה של סתיו 1939, כשהעיר הייתה כבושה בידי הגרמנים אך היהודים טרם רוכזו בגטו, נצפה צמד חיילים נאצים מטריד ילד יהודי ברחוב. אמו של הילד רצה מן החצר אל ילדה הקט והחבול, חבשה לראשו את כובעו שהועף, ואמרה לו: "בוא לחצר וזא א מענטש". למילה אחרונה זו, שבגרמנית מציינת "איש" או "אדם", הקנתה היידיש משמעות מוסרית, נורמטיבית: מענטש הוא מי שאינו רק אדם אלא גם מתנהג "כמו בן אדם". ביידיש הפולנית שלה הדריכה האם את בנה להיות אדם הגון.¹

כעבור שנתיים, בלונדון, שמואל זיגלבוים סיפר על המקרה הזה למשורר היידי איציק מאנגער. מאנגער יצא מוורשה לפריז לפני הפלישה הגרמנית, מתוך כוונה להמשיך לארץ ישראל, אך משפרצה המלחמה נשתבשו התכניות; למרבה המזל הוא הצליח

1. איציק מאנגער, "מיין וועג אין דער יידישער ליטעראַטור", בתוך שריפטן אין פּראַזע, תל אביב: י"ל פרץ פארלאג, 1980, עמ' 362.

להגיע לליברפול, ומשם ללונדון. שם שהה כל שנות המלחמה, עוקב בבעתה אחר ההתרחשויות ביכשת שעזב. שם גם נודע לו כי משפחתו שבפולין נספתה. זיגלבוים הוכנס לגטו ורשה בנובמבר 1940 עם שאר תושביה היהודים של העיר, אך נתמנה לנציג התנועה הסוציאליסטית היהודית "בונד" בממשלתה הגולה של פולין והוברח מן הגטו בידי חברי התנועה. לשווא ניסה זיגלבוים להפציר ברשויות של פולין ושל בעלות הברית לפעול במלוא כוחן להצלת היהודים הגועים ברעב בגטאות והמובלים למוות במחנות ההשמדה. כאשר תיאר מאנגער בכתב את הסיפור על הילד ששמע מפי זיגלבוים הוסיף כי בכל יבשת אירופה השוקעת בחשכה אין עוד עם כיהודים השוקד ברצינות שכזו להיות מענטש.

מה שהרשים כל כך את שני האישים בדבריה של האם לבנה היה שבמקום להזהיר אותו מפני נוגשיו, היא הזהירה אותו שלא יהיה כמותם. מאנגער וזיגלבוים ראו ערך רב בהתנסחותה של האם, מפני שאף על פי שהם עצמם לא הקפידו עוד לכסות את ראשיהם, הם הרגישו שהידיש ספגה את הערכים המוסריים של הציוויליזציה היהודית-הדתית. המונח "מענטש" נשא בעיניהם את תמציתה של היהודיות; הם דגלו במענטשליכקייט: מחויבות להגינות אנושית ולכבוד הבריות. זיגלבוים הצעיד תפיסה זו צעד נוסף, בתפסו את הסוציאליזם שאימץ כהתגלמותה של היהדות בעידן המודרני. הקריאה לילד להיות מענטש הייתה אפוא נקודת המפגש בין שני יהודים מודרניים אלה לבין האם המסורתית מוורשה, מקום שם היו שלושתם חלק מתרבות משותפת ויכלו לראות את עצמם, כולם באותה מידה, כממשיכי "שרשרת הזהב" של הערכים היהודיים שתחילתה באברהם, במשה ובנביאי ישראל.

גם אני גדלתי בתרבות הזאת. למדתי חומש בראשית - לצד שירים של איציק מאנגער. בית הספר היהודי במונטריאול לא הבחין בין דת לבין לאומיות: היהדות הייתה בעיניו תשוקה גדולה לצדק, ולאור תפיסה זו הוא הנחיל לנו את ערכיה. ציפו מאיתנו לבנות את מולדת היהודים בארץ ישראל וכך לשקם את שארית הפליטה מן השואה - ובאותה מידה גם להיות אזרחים טובים העושים מעשים טובים וכך לשפר את החברה הקנדית. הדוגמה שקיבלתי בבית חזקה את המסרים שקיבלתי בבית הספר. אבי החלים לגמרי מנטייתו הקומוניסטיות עוד כשהיה סטודנט בפולין, אך משנעשה תעשיין גאוותו הגדולה הייתה על כי בבית החרושת שלו לא הוכרזה שום שביתה. מנהיג הפועלים מקוויבק, שנשא ונתן בשם איגוד פועלי הטקסטיל, דיבר בהערצה על הגינותו והוגנותו של אבי. במשפחה, בבית הספר ובקהילה הבהירו לנו בלי הרף כי העובדה שאיננו שומרים מצוות איננה מקנה לנו רישיון להפקרות אלא להפך, מחייבת אותנו ליתר מוסריות בחיי היומיום.

היש צורך שאומר כי אני ממשיכה עד היום לכבד מחויבות זו לאידיאל הצדק החברתי? האידיאליזם המוסרי היהודי עדיין נחוץ לעולם כאוויר לנשימה, בעודדו, למרות כל הסימנים ההפוכים, את האמונה ביכולתו של האדם להיות מענטש, להיות בן אדם. אני גם מבינה היטב מדוע יהודים רבים מצטרפים למאנגער ולזיגלבוים בחיפוש אחר דרכים פוליטיות או חברתיות "לתקן את העולם".

אך מענטש הוא בעיניי יותר מכך. יש בו גם דבר שלמדתי בבית הספר כאשר כינס אותנו המנהל ודיבר על האסון שעתה זה התרגש על יהדות אירופה. "אם כל אחד מכם ייקח מחברת ויכתוב כל שורה שם של ילד אחר, ונאסוף את כל המחברות שלכם, זה עדיין לא

יתקרב למספר הילדים והילדות היהודים שהגרמנים רצחו". ב־12 במאי 1943 התאבד שמואל זיגלבוים כמחאה פומבית על אדישותן של בנות הברית להשמדת היהודים. עובדות כגון אלו מכבירות מורכבות על הצו להיות מענטש. הילד הקטן מוורשה לא יכול היה למלא את תקוות אמו, מפני שכדי להיות מענטש, כדי להיות אדם במלוא מובן המילה, נדרש קודם כול להישאר בחיים. גטו ורשה נשרף על אחרוני מורדיו לאחר ש־380 אלף היהודים שנכלאו בו גוועו למוות או גורשו לטרבלינקה. התאבדותו של זיגלבוים הייתה הודאה בהשלכות הפוליטיות של הסוליפסיזם המוסרי שהוא כה העריץ שלוש שנים וחצי קודם לכן. המונח "סוליפסיזם מוסרי" מציין את גישתו המוסרית של אדם המתמקד בהתנהגותו שלו עצמו ובמידת עמידתו בדרישות המוסר, תוך התעלמות ממעשיהם של אחרים.

האם בוורשה לא יכלה לדעת מה מחכה לה ולבנה. גרמניה העמידה הוגי דעות ומדענים, אמנים ומוזיקאים, שהקנו לה מוניטין כמדינה התרבותית ביותר באירופה. התנהגותם הסבירה למדי של חיילי כוחות הכיבוש הגרמני בפולין במלחמת העולם הראשונה טשטשה את הפוטנציאל הרצחני שלהם. המשפטן רפאל לֶמְקִין צריך היה לטבוע את המונח ג'נוסייד ב־1942 כדי לתאר את ההשמדה השיטתית חסרת התקדים של קבוצה לאומית, גזעית, מדינית או אתנית שלמה. בשום אמת מידה הוגנת אי אפשר להאשים את היהודים באירופה שלא צפו את כוונתם של הגרמנים. אך הדבר אינו נכון באשר לנו, היהודים שאחרי מלחמת ההשמד הזאת. חובתו של היהודי להיות אדם הגון נעשית מורכבת יותר כשהוא יודע שיש חברות שלמות שגמרו אומר להכריתו מן העולם. השואפים להיות בני אדם הגונים יגלו אטימות מוסרית הגובלת ברשעות אם ישנו

את סיפורו של זיגלבוים בלי להביא בחשבון את תוצאות הלך הרוח שהוליד אותו.

הוגים מדיניים עוסקים בדרך כלל במצעם גם בביטחון לאומי. אפלטון מעמיד את החיילים ברפובליקה שלו במדרגה אחת בלבד מתחת לשליטים: הוא מניח שהחברה הצודקת מוכרחה להתגונן מפני אויביה. חוקת ארצות הברית, בשאיפתה אל האיחוד המושלם, רואה לה לחובה "לכונן צדק, לערוב לשלווה מבית, לספק ביטחון משותף, לקדם את רווחת הכלל, ולהבטיח את ברכותיה של החירות לנו ולזרענו" (ההדגשה שלי). אפלטון בדורו ומנסחי החוקה האמריקנית בדורם חשבו למוכן מאליו שהאומות שלהן תידרשנה להתגונן. ליהודים באירופה לא הייתה הנחה כזו, קל וחומר לא אסטרטגיה למימושה, כשהיטלר עמד עליהם לכלותם. הם התמקדו בהתמסרות להתקדמותם המוסרית, בלי שום מבנה פוליטי שימשם להגנת הציוויליזציה היהודית או הילדים היהודים שנועדו להמשיכה.

ספר זה מכבד את זכרה של האם מוורשה שרצתה שבנה יהיה מענטש, ואת הציוויליזציה המודרכת בידי רצון זה. בזכות שאיפותיהם המוסריות הנעלות זכו היהודים להיות עם הנופל וקם, נופל וקם, בעיקשות השמה ללעג את חוקי הברזל של ההיסטוריה. תקומתה של ישראל שלוש שנים בלבד לאחר חורבן יהדות אירופה היא בעיני מופת לתקווה עוד יותר משובה של היונה לתיבת נוח ועלה זית בפיה. נשיא איראן לשעבר מחמוד אחמדינג'אד קרא לישראל "עץ רקוב שייפול בסערה אחת". אינני סבורה כן. היהודים חזו בנפילתו של כל המן וכל היטלר, והאריכו ימים אחריהם. מתקבל יותר על הדעת שהדימוי של אחמדינג'אד חוזה את גורלה של חברה נרקבת אחרת - זו שהוא חי בה.

ובכל זאת, נראה בהחלט שהיהודים לוקים בקוצר יד פוליטי. הפוליטיקה הוגדרה כאומנות (או מדע) הממשל (או המשילה), ובפרט המשילה בישות פוליטית כגון עם. היהודים היו תמיד עם, אבל החיים הפוליטיים שלהם נעשו יותר ויותר יוצאי דופן, והדפוסים הפוליטיים החריגים הללו הולידו את הדעה השגויה של היהודים אין פוליטיקה. דעה זו, בתורה, גרמה להם ולאחרים שלא להבין את יחסי הגומלין הפוליטיים שלהם עם העמים האחרים. גם היום, מדע הדתות עוסק ביהודים יותר מכפי שעוסק בהם מדע המדינה. לזה האחרון אין עניין רב באומה שאינה מתיישרת על פי הפרדיגמות שלו.

כדי לטפל בלקות זו, הספר שלפניכם מתמקד בהיבט הפוליטי של החוויה היהודית. בייחוד אנסה לראות איך הפוליטיקה של היהודים מניעה את הפוליטיקה של האנטייהודים. אני בוחנת את שתי הפוליטיקות הללו בצוותא חדא מפני שכאלו הן: חיות בצוותא. כמה מן הקוראים דואגים בוודאי פן חיבור זה ייראה כמאשים את היהודים בתוקפנות המופנית נגדם. ההפך הוא הנכון: נטייה זו של יהודים רבים להאשים את הצד היהודי היא חלק מהדפוס ההרסני שאני מבקשת לחשוף פה. כאשר פסיכולוג מברר עם המטופל את דפוסי ההתנהגות השליליים שלו, הוא אינו כועס עליו. הוא הדין בחקירת דפוסי האסטרטגיה הפוליטית היהודית שננקוט כאן.

איך קרה שהיהודים תופסים מקום מרכזי בתפיסה הפוליטית של אותם משטרים המאיימים על העולם כולו? מדוע נשיא איראן מרגיש חופשי לקרוא לחיסול מדינה החברה כמדינתו בארגון הבינלאומי שאמור להבטיח את זכויות שתיהן? מדינות דמוקרטיות, אם הן חפצות להישאר דמוקרטיות, יודעות שחובתן לעמוד לצד היהודים; מדוע אם כן כה קשה להן להבין שדבר זה הוא מן האינטרסים

פתח דבר

שלהן? כיצד ומדוע נעשתה האנטישמיות לכוח שהוא אולי הסתגלני ביותר בפוליטיקה הבינלאומית? רבות השאלות, ורבה מלאכתו של המבקש לענות עליהן. לא עלינו המלאכה לגמור - ולא אנחנו בני חורין להיבטל ממנה.

חלק ראשון

ולגייסות לא היה עוד דבר לרצוח או לשרוד ולכלות בו כל זעמם, כי ודאי הדבר שכל זמן שהיה משתייר לא היו נרתעים כלל בגלל דאגה שהיא להותיר פליטה. והקיסר פקד להרוס עד היסוד את כל העיר ואת המקדש, ולא שייר אלא את המגדלים הגבוהים יותר מכולם: את מגדל פצאל והיפיקוס ומרים, וחלק מן החומה שהייתה מקיפה את העיר מן המערב. את זו השאיר כדי שתשמש מחנה לחיל הנשאר, ואת המגדלות – כדי להודיע לדורות הבאים את טיבה של העיר ואת מבצרי העיר שהגבורה הרומאית יכלה להם. ושאר כל החומה שהייתה מקפת את העיר נהרסה במידה כזאת שלא הניחו כל סימן למי שעתיד להגיע פעם למקום שמקום זה היה מיושב מעולם. וכך עלתה בסופה של ירושלים בגלל טירופם של המורדים. העיר הנהדרת, שהייתה מפורסמת בין כל באי עולם.

יוספוס פלוויוס, **מלחמת היהודים***

* יוסף בן מתתיהו (יוספוס פלביוס), **מלחמת היהודים**, מרומית: שמואל חגי, מהדורה חמישית מתוקנת, ירושלים: ראובן מס, תשנ"ג, ספר ז, פרק א, 1, עמ' 305.

פרק א

הניסוי הגדול

אובדן הריבונות היהודית הוא המאורע הפוליטי המכונן בתולדות העם היהודי. קודם לכן, יהודה שבירתה ירושלים הייתה פרובינציה באימפריה הרומית, שהעלתה מסים כבדים לבירה שבארץ המגף אך ניהלה את ענייניה במידה יפה, אף כי לא מלאה, של אוטונומיה. אף כי החברה היהודית התאפיינה בשסעים מפלגתיים ודתיים עמוקים, המלך הורדוס הצליח לשקם את המקדש ולעשותו מפואר מאי פעם, והמקדש היה מרכז הפעילות הדתית, המנהלית והשיפוטית. אלא שגחמנותו של השלטון הרומי עוררה את זעמם של יהודים רבים וגרמה להם לצאת למרד מזוין. בשנת 70 לספירה, בתום שלוש שנות מלחמה ומצור, הכניע טיטוס את ההתקוממות, שרף את המקדש ושיטח את העיר, כאמור לעיל, "במידה כזאת שלא הניחו כל סימן למי שעתידי להגיע פעם למקום שמקום זה היה מיושב מעולם". כעבור 65 שנה דיכאה רומא מרד יהודי נוסף, מרד בר כוכבא, באכזריות שהספיקה להרתיע את היהודים מפני מרד שלישי. מאז, במשך כאלף

ושמונה מאות שנה, הנוכחות היהודית בארץ ישראל אמנם לא חדלה לרגע אך רובו הגדול של העם ניסה לקיים את אורח החיים היהודי מחוץ לגבולותיה.

זכר התבוסה הלאומית כמו חילק את ההיסטוריה היהודית לשני חלקים לא־שווים: התקופות הקצרות יחסית שבהן ישבו היהודים בארצם, והרצף הארוך של הגלות שבה הם נשלטו בידי אחרים. האבל על החורבן התעצם כל כך, עד שכמעט התחרה בתהילת האל על כתר המוטיב המרכזי בפולחן היהודי. "ובנה ירושלים עיר הקודש במהרה בימינו", אומרים היהודים בברכת המזון. החורבן והציפייה לגאולה נזכרים בכל טקס ותפילה - ואפילו בכל שמחה וחג. המנחמים את האבלים על מות יקיריהם אומרים להם בצאתם, "המקום ינחם אתכם בתוך שאר אבלי ציון וירושלים". שלושה שבועות רצופים באמצע כל קיץ, ששיאם בצום תשעה באב, מוקדשים לאבלות על החורבן. סדר הפסח נחתם בקריאה "לשנה הבאה בירושלים".

כאשר החלו הוגי דעות יהודים ללמוד את העבר היהודי, חילקו גם הם את ההיסטוריה ל"לפני" ו"אחרי". ההיסטוריון הדגול צבי גרץ (1817-1891) הבדיל בין התקופה שלפני גלות בבל, שבה "אופיה המדיני" של היהדות "מכריע בה", לבין מרכזיותה של הדת בתקופת הגלות. היותו של גרץ ההיסטוריון היהודי הראשון מאז פלביוס שניסה לספר את סיפורה השלם של האומה, כמו איששה את טענתו שהיהודים איבדו את אופיים המדיני כשיצאו לגלות. לפי גרץ, היהדות במקורה לא הייתה דת בכלל אלא "חוקת מדינה": רעיון האלוהות נועד במקורו להתממש לא באופן תיאולוגי אלא מתוך ההיסטוריה החיה של עם ישראל. אלא שבגלות השיגו אינטרסים דתיים שליטה בלעדית ו"היהדות פסקה מלהיות חוקת יסוד של

מדינה והיתה לדת כמוכנו המקובל של השם".¹ בעקבות גרץ הניחו עוד היסטוריונים כי בגולה חדל עם ישראל לתפקד כעם פוליטי – אם פוליטיקה מוכנה ענייני המדינה ומוסדותיה. לא כל המלומדים וההיסטוריונים היהודים הצטערו כגרץ על תוצאות אלו של החורבן והגלות. כמה מהם היו משוכנעים כי למרות יתרונותיו של הכוח הפוליטי, בטווח הארוך היעדרו היה לברכה לעם ישראל. הרמן כהן, דוכרה הראשי של היהדות הליברלית בגרמניה בתחילת המאה ה-20, גרס שהיהודים הצליחו לפתח אידיאל אוניברסלי של גאולה משיחית מפני שהיו חופשיים מעול המדינה. בעיניו, הדת היהודית לברה הייתה הכוח המניע בחיים היהודיים המודרניים, והקדמה המוסרית שלה נגזרה משחרורה מלאומיות ומכלי מדינה. "מן הראוי שהדת תיעשה פוליטית יותר, במובן זה שתחנך את האזרחים לאהבת האנושות, והפוליטיקה, מצדה, תיטול על עצמה למלא את המשימות הדתיות של התיווך בין היחיד לבין יתר בני האדם". יהודי הגולה היו לטובי האזרחים בארצות מגוריהם משום שטוהרו ממוגלת הפוליטיקה ולא היו כבולים לארץ משלהם.² הם היו חסינים מההשחתה הבאה עם הכוח, ועל כן יכלו, יותר מן הנוצרים, לממש את האידיאלים המוסריים של עמנואל קאנט במלואם.

1. צבי גרץ, "המבנה של ההיסטוריה היהודית", בתוך גרץ, דרכי ההיסטוריה היהודית, מגרמנית: ירוחם טולקס, ירושלים: מוסד ביאליק, תשכ"ט, עמ' 61, 71, 63.

2. Herman Cohen, "Graetz's Philosophy of Jewish History", in Alan L. Mittleman, *The Scepter Shall Not Depart from Judah: Perspectives on the Persistence of the Political in Judaism*, Lanham: Lexington Books, 2000, 35.

ההיסטוריון היהודי הרוסי שמעון דובנוב, יריבו האידיאולוגי של הרמן כהן כמעט בכל סוגיה אחרת, הסכים אף הוא שהגלות הפכה את היהודים לאומה רוחנית וטהורה, שכמו נולדה שוב לחיים חדשים.³ דובנוב ראה את היהודים בראש ובראשונה כלאום, לא כקבוצה דתית. הצלחתה של האימפריה האוסטרו-הונגרית הרב-לאומית עודדה אותו באמונתו כי היהודים נמצאים בשלב מתקדם של התעלות מעל צורכיהם הגסים של חי המדינה. "אומה שאין לה מכשירי-מגן בצורת ממלכה או קרקע, מתגבר אצלה ביחס שווה כוחם של מכשירי-המגן הפנימיים - והמרץ הלאומי שואף להגביר את גורמי-האיחוד הציבוריים והרוחניים".⁴ דובנוב זיהה אפוא את מוקד עוצמתם של היהודים דווקא במקום שהמטריאליסטים היו רואים בו את מקור חולשתם: כמוהו ככהן, הוא סבר שבולטותם של היהודים בעולם המודרני באה להם לא למרות המחסור בכוח פוליטי אלא בגללו. הוא קיווה שהיהודים יוסיפו להיות מיעוטים לאומיים חזקים בכל הארצות שהם מתרכזים בהן, וישמרו על ייחודם הלאומי באמצעות לשון, תרבות, חינוך ומוסדות חברתיים. הצעתו הרדיקלית ביותר הייתה לכונן שוב את ועדי הקהילות של ימי הביניים כמוסדות שלטון חילוניים של אוטונומיה יהודית, כחלק ממדינת פדרציה אירופית.

תקוותיו של דובנוב שהיהודים יקבלו מעמד של מיעוט באירופה נכזבו לנגד עיניו ואפילו על בשרו; הוא נאלץ לברוח מסנט פטרבורג לברלין אחרי נפילת האימפריה הצארית, ומברלין לריגה אחרי עליית הנאצים, ומגטו ריגה נלקח אל מותו ב־8 בדצמבר

3. שמעון דובנוב, "תורת הלאומיות הישראלית" (מכתב ראשון), מכתבים על היהדות הישנה והחדשה, תל אביב: דביר, 1937, עמ' 9.

4. שם, עמ' 24.

1941. לא יהיה זה הוגן לומר שהוא שילם את מחיר האופטימיות שלו, שכן הגרמנים גזרו מוות על כל היהודים בעלי כל הדעות. אך כמה מעמיתיו האינטלקטואלים של דובנוב היו ספקנים יותר ביחס לאפשרות כינונה של אוטונומיה מדינית בת-קיימא ליהודים באירופה, והזהירו כי היהודים צריכים תחילה לקבל את זכויותיהם הטבעיות כיהודים, לא רק כאזרחים, ורק כך אפשר יהיה להתחיל בתהליך השיקום הלאומי שלהם. מנדלי מוכר ספרים תיאר ב-1873, בספרו "סוסתי", את עם ישראל בדמותה של סוסה. המספר, ישראל בן ציפא, נתקל בלהקת כלבים וכנופיית נערים המתעללות בסוסה זקנה עד סף מוות. כאשר הוא מוצא את הברייה המדממת מוטלת בבור, היא פותחת את פיה ומספרת שנולדה כבן מלך מצרים אך לפני עידן ועידנים הורידה חרטומי מצרים למצבה הסוסי הירוד. בעל מופת הצליח להוציאה ממצרים והחזיר אותה לזמן מה להיות איש, אך אויביו הצליחו להשיבה לסוסיותה ולשעבודה בידי נוגשים, ומאז זה מצבה, ימים "רבים כימי הגלות". "סוסה עולמית" אלגורית זו מגלה למוצאה, יהודי בן זמננו, שתוכל לשוב לאנושיותה רק אם ישחררה מקללתם של אויבים אלה.⁵

והיו שהרחיקו לכת. לאחר ה"סופות בנגב", הפוגרומים בדרום רוסיה ב-1881, פרסם יהודה ליב פינסקר את חיבורו "אוטואמנציפציה!" שבו טען כי הגלות הפכה את היהודים לאומה של מתים מהלכים. כרוחות רפאים הם חיים בקרב הגויים, המבועתים

5. מנדלי מוכר ספרים (שלום יעקב אברמוביץ), "סוסתי", בעיקר בפרקים השני והשלישי, בתוך כל כתבי מנדלי מוכר ספרים, תל אביב: דביר, תשי"ג, עמ' שט-שמיט.

למראם.⁶ לאחר פוגרום קישינב ב-1903 גער חיים נחמן ביאליק בכני עמו, בפואמה "בעיר ההריגה", על שנתנו להפוך אותם מטרת לטבח:

וּבְרַחֲתָ וּבְאֵת אֶל־חֲצֵר, וְהֲחָצֵר גַּל בּוֹ -
עַל הַגֵּל הַזֶּה נִעְרְפוּ שְׁנַיִם: יְהוּדֵי וְכֻלָּבוּ.
קָרְדִם אֶחָד עֲרָפִם וְאֶל־אֲשֵׁפָה אַחַת הוּטְלוּ
וּבְעֶרְבֵי דָם שְׁנֵיהֶם יִחַטְטוּ חֲזִירִים וְיִתְגַּוְּלוּ;

כדי לחדד את כתב האישום שלו נגד הכניעות היהודית מיעט ביאליק ביצירה זו בגילויי אהדה לקרבנות, והתעלם מגילויים של הגנה עצמית. האוטואמנציפציה הייתה לסיסמתם של אותם יהודים בגלות שכלה ונחרצה הייתה עמם ליטול את גורלם בידיהם.

אולם למרות המחלוקת העזה בין הוגים אלה באשר ליתרונות ולחסרונות של הישיבה בתפוצות, כולם הסכימו שעצם היציאה לגלות מארץ ישראל גרם להשעיה של הפוליטיקה היהודית. ההיסטוריה הפוליטית היהודית נחשבה כמי שבאה אל קצה עם חורבן בית שני, והתחדשה בשלהי המאה ה-19. "לא אנחנו עשינו את ההיסטוריה שלנו, כי אם הגויים עשו אותה לנו", מכריז יודקה, גיבורו הקיבוצניק של חיים הזז בסיפורו הידוע "הדרשה". אם הדברים היו תלויים בו, היה מוטל איסור ללמד ילדים את ההיסטוריה היהודית, ש"אין בה לא מעשים ועלילות, לא גיבורים וכובשי-עולם, לא שליטים ובעלי-מעשים ואדוני כל המעשים, רק ציבור של דוויים וסחופים, נאנחים ובוכים ומבקשי רחמים".⁷ קולו מבטא, אם גם בהקצנה, את ישראל

6. י"ל פינסקר, אוטואמנציפציה, מגרמנית: שמואל פרלמן, ירושלים: המחלקה לענייני הנוער והחלוץ של ההסתדרות הציונית, תשי"ב.

7. חיים הזז, "הדרשה", בתוך אבנים ורתחות, תל אביב: עם עובד, תשל"ל, עמ'

החלוצית, קולם של אלה שעזבו את הגולה בגופם והם חפצים למחות את עקבותיה גם מנפשם ומרוחם.

עד שנות ה-70 המוקדמות לא נשמע ערעור של ממש על התפיסה כי היהודים בגלות חיו בריק פוליטי. אז החל המושג פוליטיקה להתרחב, ולכלול לא רק את חיי המדינה ורשויותיה אלא את כל יתר גילויי הכוח. חוקרים אחדים, ובהם כאלה שעלו מאמריקה לישראל, החלו ללמוד את תעודות הממשל העצמי היהודי בגולה, מתוך כוונה לחשוף את המסורות הפוליטיות שלה. הם הכירו בכך שליהודים, גם בהיעדר ריבונות מלאה, לא חסרו מעולם מוסדות ומנהיגים פוליטיים. אדרבה, המסורת הפוליטית היהודית, שרעיון היסוד שלה הוא הברית עם אלוהים, חוללה יצירה בלתי פוסקת של פרשנות משפטית המבוססת על הדדיות היחסים בין המושל והנמשל.⁸ כמה מן החוקרים הללו קשרו בין תופעות פוליטיות מודרניות לבין שורשיהן במקרא ובספרות חז"ל; אחרים חילצו תורות מדינה הלכה למעשה מהספרות הרבנית ומכתבי הפילוסופים היהודים. הממד הפוליטי ה"חסר" נמלא לפתע מתווים של חיים מדיניים יהודיים שהטרימו רבים ממאפייניה של הדמוקרטיה הליברלית, כגון שלטון החוק, הדגשת זכויות הפרט וחובותיו, שלטון נבחר וחינוך לכול.

הנחת יסוד בספרנו זה היא שהיהודים קיימו חיים מדיניים פעילים גם כשלא חיו על אדמתם. אני אפילו סבורה שהיצירתיות היהודית התבטאה בהסתגלות הפוליטית לחיי הגולה לא פחות משבאה לידי ביטוי בתחומים אחרים של דעת ורוח – ושהפוליטיקה

224-222.

8. דניאל י' אלעזר (עורך), עם ועדה: המסורת המדינית היהודית והשלכותיה לימינו, ירושלים: ראובן מס, תשנ"א.

פרדוקס הפוליטיקה היהודית

היהודית ראויה למחקר רציני לא פחות מהדת, הפילוסופיה, הפולקלור והתרבות היהודיים. יתרה מכך: היות שהיהודים, בכל מקום שהיו בו, באו במגע עם עמים אחרים ושליטים זרים, הפוליטיקה שלהם מילאה תפקיד מכריע ביחסים הבינלאומיים. היבטים אחרים של ההיסטוריה היהודית נוגעים אולי בראש ובראשונה ליהודים - אך הפוליטיקה היהודית השפיעה על רוב העולם.